

Fjodor Mihajlovič Dostojevski
MLADENIČ

prevedla Urša Zabukovec

Prvi del

Prvo poglavje

I

Nisem zdržal, usedel sem se, da napišem to zgodbo o svojih prvih korakih na življenjskem parketu, čeprav bi se temu lahko tudi izognil. Zagotovo vem le to, da se nikoli več ne bom spravil pisat svoje avtobiografije, pa četudi bom dočakal sto let. Človek mora biti že kar preveč grdo zaljubljen sam vase, da lahko o sebi piše brez sramu. V svoje opravičilo lahko rečem le to, da ne pišem z namenom, s kakršnim pišejo vsi – da bi jih bralci hvalili. Če mi je nenadoma prišlo na misel, da bi natančno popisal vse, kar se mi je zgodilo od lani do sem, je bilo to iz notranje potrebe: tako močno me je namreč pretreslo vse, kar se mi je zgodilo. Beležim le dogodke, na vso moč se skušam ogniti vsemu postranskemu in, kar je glavno, vsakršnemu literarnemu lepotičenju; literat piše trideset let in na koncu sploh ne ve, zakaj je tako dolgo pisal. Jaz nisem literat in to tudi nočem biti, vlačiti notranjost lastne duše in lepe opise čustev na njihov literarni trg pa bi se mi zdelo nespodobno in nizko. Z nelagodjem sicer slutim, da ne bom mogel brez opisov čustev in brez premislekov (morda celo banalnih): tako demoralizatorsko deluje na človeka vsakršno literarno udejstvovanje, pa čeprav se ga ta loteva izključno zase. Premisleki znajo biti celo zelo banalni, saj je zelo mogoče, da tisto, kar sam ceniš, za

koga drugega nima nikakršne vrednosti. A pustimo to. Tole je torej uvod; česa drugega v tem smislu ne bo. Prehajam k stvari, čeprav ni nič težjega kot lotiti se kakšne stvari – morda celo katerekoli stvari.

II

Svoje zapiske začenjam oziroma bi jih rad začel devetnajstega septembra lani, se pravi ravno tisti dan, ko sem prvič srečal ...

A pojasniti, koga sem srečal, kar tako vnaprej, ko še nihče ničesar ne ve, bo trivialno; mislim celo, da je tudi ta ton trivialen: komaj sem se zaobljubil, da se bom izogibal literarnemu lepotičenju, že počnem prav to – lepotičim. Poleg tega pa za to, da bi imelo tvoje pisanje rep in glavo, rabiš več kot le željo. Naj dodam tudi to, da verjetno v nobenem drugem evropskem jeziku ni tako težko pisati kot v ruskem. Zdaj sem prebral to, kar sem pravkar zapisal, in ugotavljam, da sem veliko pametnejši od zapisanega. Zakaj se pametnemu človeku dogaja, da je tisto, kar pove, neskončno neumnejše od tistega, kar ostane v njem? To sem v tem preteklem usodnem letu pri sebi in svoji komunikaciji z drugimi ljudmi večkrat opazil in zaradi tega tudi precej trpel.

Čeprav bom začel z devetnajstim septembrom, bom vseeno vstavil par besed o tem, kdo sem, kje sem bil prej in torej tudi to, kaj se mi je vsaj deloma lahko pletlo po glavi tistega jutra devetnajstega septembra,

da bi bilo vse skupaj bolj jasno bralcu, morda pa tudi meni samemu.

III

Končal sem gimnazijo, in zdaj sem že v enaindvajsetem letu. Pišem se Dolgoruki, pravno gledano je moj oče Makar Ivanov Dolgoruki, nekdanji služabnik pri gospodi Versilovih. Sem torej zakonski otrok, čeprav sem v bistvu kar najbolj nezakonski, glede mojega izvora ni namreč niti najmanjšega dvoma. Zgodilo se je takole: pred dvaindvajsetimi leti je veleposestnik Versilov (prav on je moj oče), tedaj star petindvajset let, obiskal svojo posest v Tulski guberniji. Domnevam, da je bil tedaj osebnostno še precej neizrazit. Zanimivo, da je ta človek, ki je name naredil vtis že v otroštvu, ki je imel tako pomemben vpliv na oblikovanje moje duše in ki je morda za dolgo vnaprej okužil mojo prihodnost, da je ta človek še danes zame v marsičem popolna uganka. Ampak o tem pozneje. Tega se namreč ne da povedati kar tako. Sicer pa bo moj zvezek že brez tega poln misli o tem človeku.

Prav takrat je ovdovel, se pravi pri svojih petindvajsetih letih. Poročen je bil z žensko iz višje družbe, a ni bila posebno bogata, s Fanariotovo, ki mu je rodila sina in hčer. Moje informacije o tej soprogi, ki ga je tako zgodaj zapustila, so precej nepopolne in porazgubljene po mojem celotnem gradivu; tudi sicer mi je veliko posamičnih detajlov iz življenja Versilova nepoznanih, saj je bil z mano vedno zelo ponosen,

ošaben, zaprt in brezbrizen, ne glede na to, da je tu in tam znal biti do mene tudi osupljivo ponižen. Naj vseeno že kar vnaprej omenim tudi to, da je v svojem življenju pognal tri premoženja, in to kar zajetna, vsega skupaj dobrih štiristo tisoč, nemara celo več. Zdaj seveda nima niti kopejke ...

Takrat je »sam bog ve, zakaj« prišel na deželo, vsaj tako mi je pozneje sam rekel. Kot je bilo to pri njem v navadi, svojih otročičkov ni pripeljal s sabo, ampak jih je pustil pri sorodnikih; tako je vse življenje ravnal s svojimi otroki, zakonskimi in nezakonskimi. Služinčadi je bilo na tej posesti res veliko; med njimi je bil tudi vrtnar Makar Ivanov Dolgoruki. Naj kar tu povem, da bom imel potem mir: redko kdo se je lahko tako jezil na svoj priimek, kot sem se vse svoje življenje jezil jaz. To je bilo seveda trapasto, a tako je bilo. Vsakič, ko sem se vpisal v šolo ali pa sem imel opravka z osebami, ki sem se jim moral zaradi svoje starosti predstaviti, kratka, vsakemu najmanjšemu učitelju, vzgojitelju, inšpektorju, popu – vsakomur, ki me je vprašal, kako se pišem, in ko je slišal, da sem Dolgoruki, se je zdelo nekako nujno dodati še vprašanje:

»Knez Dolgoruki?«

In vsakič sem moral vsem tem puhlim ljudem pojasniti:

»Ne, *samo* Dolgoruki.«

Zaradi tega *samo* se mi je naposled že mešalo. Naj dodam še to, pač kot poseben fenomen, da se ne spomnim niti ene izjeme: čisto vsak me je to vprašal. Mnogi me povsem očitno niso imeli za kaj, in tudi

sicer ne vem, zakaj, hudiča, bi me moral kdorkoli spraševati kaj takega. A spraševali so me čisto vsi. Ko je spraševalec slišal, da sem *samo* Dolgoruki, me je navadno premeril z brezizraznim in butasto ravnodušnim pogledom, ki je dokazoval le to, da spraševalec sam ni vedel, zakaj me to sprašuje, in se pobral. Najbolj žaljivo od vseh so me spraševali sošolci. Kako šolar sprašuje novinca? Zmeden in izgubljen novinec, ko se prvi dan pojavi v šoli (katerikoli že), je vsesplošna žrtev: ukazujejo mu, izzivajo ga, ga obravnavajo kot lakaja. Zajeten in zamaščen smrkavec se meni nič, tebi nič postavi pred svojo žrtev ter jo z dolgim, strogim in vzvišenim pogledom nekaj trenutkov opazuje. Novinec molče stoji pred njim, ga, če ni strahopetec, postrani gleda in čaka, kaj bo.

»Kako se pišeš?«

»Dolgoruki.«

»Knez Dolgoruki?«

»Ne, samo Dolgoruki.«

»A, samo! Bedak.«

In prav ima: ni bolj bedaste stvari kot to, da se pišeš Dolgoruki, a nisi knez. Ta bedastoča me bremeni brez krivde. Pozneje, ko sem bil že zelo jezen, sem na vprašanje »Si knez?« vedno odgovarjal:

»Ne, sem sin služabnika, nekdanjega tlačana.«

Ko je moja jeza dosegla vrhunec, pa sem na vprašanje »Si knez?« le kategorično odgovoril:

»Ne, samo Dolgoruki sem, nezakonski sin nekdanjega graščaka, gospoda Versilova.«

Tega sem se domislil že v šestem letniku gimnazije, in čeprav sem se hitro in nedvoumno prepričal,

da da je to neumno, s temi neumnostmi nisem kar takoj prenehal. Spomnim se, da je eden od učiteljev – pravzaprav je bil samo ta – izjavil, da sem »poln maščevalnih in filistrskih idej«. Nasploh so mojo predrznost sprejeli z nekakšno zamišljenostjo, ki je bila zame žaljiva. Naposled mi je eden izmed sošolcev, precej jedek poba, s katerim sva v celem letu spregovorila le enkrat, resno, a gledajoč nekoliko v stran, dejal:

»Takšna občutja seveda lepo govorijo o vas in vsekakor imate razlog, da ste lahko ponosni; a na vašem mestu se vseeno ne bi tako postavljali s svojo nezakonkostjo ... Vi pa se obnašate kot kakšen slavljeneček!«

Od takrat naprej se nisem več *hvalil*, da sem nezakonski.

Še enkrat ponavljam, da je res težko pisati po rusko: popisal sem cele tri strani o tem, kako sem se vse življenje razburjal zaradi svojega priimka, bralec pa je medtem skoraj zagotovo že presodil, da sem jezen prav zaradi tega, ker nisem knez, ampak samo Dolgoruki. A da bi še enkrat pojasnjeval in se zagovarjal, se mi zdi res ponižujoče.

IV

Med to služinčadjo, ki je je bilo poleg Makara Ivanova še veliko, je bila tudi neka mladenka, in imela je že osemnajst let, ko je petdesetletni Makar Dolgoruki nenadoma izrazil namero, da bi se z njo poročil. Poroke med služinčadjo so se v času tlačanstva, kot je

znano, dogajale s privolitvijo gospode, včasih pa kar na njihov ukaz. Na posesti je bila tedaj tetka; v resnici to ni moja teta, ampak je tudi sama graščakinja – ne vem, zakaj so jo vse življenje vsi klicali tetka, ne le moja tetka, ampak tetka kar tako na splošno, tudi v družini Versilova, s katerim sta si skoraj čisto zares v sorodu. To je Tatjana Pavlovna Prutkova. Takrat je imela v isti guberniji in v istem okraju tudi petintrideset svojih duš. Posesti Versilova (petsto duš) ni ravno vodila, jo je pa kot soseda nadzorovala, in ta nadzor je bil, kot sem slišal, vreden nadzora profesionalnega upravitelja. Njene veščine me sicer ne zanimajo; kar želim reči, in to brez vsakršnega prilizovanja in dobrikanja, je, da je ta Tatjana Pavlovna eno plemenito in celo originalno bitje.

Prav ona ne le ni zavrnila zakonskih nagnjenosti čemernega Makara Dolgorukega (pravili so, da je bil tedaj čemeran), ampak jih je, nasprotno, kar najbolj spodbujala. Sofja Andrejeva (ta osemnajstletna dekla, moja mati) je bila že nekaj let popolna sirota; njen pokojni oče, tudi služabnik, ki je zelo spoštoval Makara Dolgorukega in mu je bil zaradi marsičesa tudi hvaležen, je šest let prej, ko je ležal na smrtni postelji – pravijo celo, da le četrte ure pred zadnjim izdihljajem, tako da bi stvar po sili razmer lahko imeli tudi za blodnjo, če kot tlačan že brez tega ne bi bil brez pravic –, poklical k sebi Makara Dolgorukega, pri vsej zbrani služinčadi in duhovniku pokazal na svojo hčer ter glasno in ukazovalno izrazil poslednjo voljo: »Vzgoji jo in jo vzemi za ženo.« Vsi so to slišali. Kar se tiče Makara Ivanova, ne vem, v kakšnem

smislu se je potem ženil, se pravi, ali je to storil z veseljem ali je šlo le za izpolnitev dolžnosti. Najverjetneje je bil na videz popolnoma ravnodušen. To je bil človek, ki je že takrat znal »opozoriti nase«. S tem ne želim reči, da je bil kakšen pismouk ali izobraženec (čeprav je poznal vso službo božjo in tudi žitja nekaterih svetnikov, a le iz pripovedovanj), se pravi neke sorte služabniški modrovalec, ne, bil je le trmastega, včasih že prav tveganega značaja; govoril je samozavestno, sodil nepreklicno, povrh vsega pa je še, kot se je sam nenavadno izrazil, »spoštljivo živel«. Ja, takšen je bil takrat. Spoštovali so ga seveda vsi, a pravijo, da ga nihče ni mogel prenašati. Stvari so se spremenile, ko je zapustil posestvo: vsi so se ga spominjali kot nekakšnega svetnika, kot nekoga, ki je v življenju veliko prestal. To so zanesljive informacije.

Kar se tiče značaja moje matere, pa moram povedati, da jo je imela do njenega osemnajstega leta Tatjana Pavlovna pri sebi, ne glede na vztrajne upraviteljeve zahteve, naj jo pošlje izobraževat v Moskvo, in jo je tudi za silo izobrazila, kar pomeni, da jo je naučila šivati, krojiti, se lepo po žensko vesti in celo nekoliko brati. Pisati moja mati nikoli ni znala zadovoljivo. Zanj je bila poroka z Makarom Ivanovom že od nekaj nekaj gotovega, in vse, kar se ji je dogajalo, se ji je zdelo čudovito in sploh najboljše; pred oltar je šla tako mirna, kot je to v takšni situaciji najbolj mogoče, tako da ji je takrat celo sama Tatjana Pavlovna rekla, da je navadna riba. Vse to sem o tedanjem značaju svoje matere slišal prav od Tatjane

Pavlovne. Versilov je prišel na vas natanko pol leta po tej poroki.

V

Rad bi povedal, da nikoli nisem mogel izvedeti oziroma zadovoljivo ugotoviti, kako se je med njim in mojo materjo sploh začelo. Povsem pripravljen sem verjeti, kakor me je še lani prepričeval sam Versilov – in ob tem zardeval, pa čeprav je vse to pripovedoval kar najbolj neprisiljeno in »hudomušno« –, da med njima ni bilo nikakršne ljubezenske afere in da se je vse zgodilo *kar tako*. Verjamem, da je bilo tako, in ta ruski izraz *kar tako* je nasploh čudovit; pa vendar sem si vedno želel izvedeti, kako se je to med njima sploh lahko zgodilo. Sam sem sicer vse življenje sovražil in še zdaj sovražim vse te packarije. Seveda tu ne gre le za brezsravno zvedavost z moje strani. Naj omenim, da svoje matere do lanskega leta tako rekoč skoraj nisem poznal, že kot otroka so me namreč dali v rejo, zaradi udobja Versilova, o čemer bom sicer več povedal v nadaljevanju, in zato si nikakor ne morem predstavljati, kakšen je bil tedaj njen obraz. Če ni bila zelo lepa, s čim bi lahko premamila človeka, kakršen je bil tedaj Versilov? To vprašanje je zame pomembno zato, ker se nam v njem ta človek razkriva s svoje čisto posebne plati. Prav zato si ga tudi zastavljam – in ne iz pokvarjenosti. On sam, ta mrki in zaprti človek, mi je s prijazno odkritosrčnostjo, ki jo je potegnil od kdove kod (kot da iz žepa),

kadar je videl, da jo rabi, ta človek mi je sam pravil, da je bil takrat skrajno »neumen mlečnozobec«, sicer ne ravno sentimentalen, ampak tak, ki je ravno prebral povesti *Anton Goremika* in *Polinka Saks* – dve literarni zadevici, ki sta imeli neizmeren civilizatorski vpliv na našo tedanjo mlado generacijo. Ob tem je vedno dodal, da je takrat morda prav zaradi *Antona Goremike* prišel na deželo, in ta pripomba je bila mišljena zelo resno. Na kakšen način se je ta »neumni mlečnozobec« lahko zapletel z mojo materjo? Zdaj sem pomislil, da če bi imel vsaj enega bralca, bi se mi ta bralec v tem hipu glasno smejal kot smešnemu najstniku, ki se v svoji trapasti naivnosti sili razpravljati in odločati o nečem, o čemer nima pojma. Ja, res je, teh stvari dejansko še ne razumem, a to ni priznanje iz napuha, saj vendar vem, kako neumna je v dvajsetletnem dolginu lahko takšna neizkušenosť; a temu gospodu, ki se mi smeji, bi rad povedal, da tudi on nima pojma in da mu bom to tudi dokazal. Res je, o ženskah ne vem ničesar in niti ne želim vedeti, ker mi je to zadnja briga in ker sem to obljubil. Vseeno pa zelo dobro vem, da nekatere ženske znajo zapeljati s svojo lepoto ali pač z nečim, in to v hipu; druge pa je treba pol leta secirati, če želiš vedeti, kaj je v njih, in da bi eno takšno ugledal in se vanjo zaljubil, ni dovolj, da le gledaš in da si pripravljen na karkoli, ampak moraš biti poleg tega še nekoliko nadarjen. O tem sem prepričan kljub temu, da ničesar ne vem, kajti če bi držalo nasprotno, bi morali kar takoj vse ženske ponižati na raven preprostih domačih živali

in jih kot takšne tudi obravnavati; morda bi si mnogi tega celo želeli.

Iz več virov zanesljivo vem, da moja mati ni bila lepotica, čeprav njenega tedanjega portreta, ki mora nekje biti, nisem videl. Na prvi pogled se torej ni bilo mogoče zaljubiti vanjo. Za navadno »kratkočasenje« bi si Versilov lahko izbral kakšno drugo, in ta druga je bila tam, za povrh še neporočena, Anfisa Konstantinovna Sapožkova, hišna. A za človeka, ki je na vas prišel z *Antonom Goremiko*, bi bilo na temelju veleposestniške pravice razdirati sveti zakon, pa čeprav svojemu podložniku, tudi v lastnih očeh nekaj sramotnega – o tem *Antonu Goremiki* je, ponavljam, govoril nenavadno resno še pred nekaj meseci, se pravi dvajset let po omenjenem dogajanju. Antonu so speljali samo konja, tu pa kar ženo! Moralo se je torej zgoditi nekaj res posebnega, zaradi česar je *mademoiselle* Sapožkova izgubila (po mojem je zmagala). Lani sem ga enkrat ali dvakrat, ko se je dalo z njim pogovarjati (z njim se namreč ne da vedno pogovarjati), napadel z vsemi temi vprašanji in opazil, da je bil kljub svoji svetovljanskosti in dvajsetletni oddaljenosti dogodkov v nenavadno hudi zadregi. A jaz sem vztrajal. Spomnim se, da je nekoč z izrazom nekakšne svetovljanske vzvišenosti, ki si jo je v odnosih z mano večkrat dovolil, nekam čudno zamomljal, da je bila moja mati ena tistih *nebogljenih* oseb, ki ne da jih vzljubiš (prav nasprotno), ampak se ti nenedoma kar nekako *zasmilijo*, verjetno zaradi njihove krotkosti, sicer pa tega »zakaj« itak nikoli nihče ne pozna, a zasmilijo se ti za dolgo – zasmilijo se ti in se

navežeš nanje ... »Skratka, dragi moj, včasih se zgodi tudi to, da se navežeš za vedno.« To mi je rekel, in če je bilo res tako, potem ga ne morem imeti za takšnega neumnega mlečnozobca, za kakršnega se je označil sam. In to je tisto, kar sem rabil.

Sicer pa me je že takrat začel prepričevati, da ga je moja mati vzljubila iz »pokornosti«: še malo, pa si bo izmislil, da je krivo tlačanstvo! Zlagal se je iz domišljavosti, lagal je proti lastni vesti, proti časti in plemenitosti!

Vse to, kar sem zdaj nagovoričil, naj bi bila seveda nekakšna pohvala moje matere, čeprav sem vmes izjavil, da o tem, kakšna je bila takrat, nisem kaj dosti vedel. Še več, v resnici zelo dobro poznam vso brezupnost tistega okolja in tistih klavrnih nazorov, v katere se je moja mati zasidrala že v otroštvu in v katerih je nato vztrajala vse življenje. A nesreča se je kljub temu zgodila. No, tu se moram popraviti: ker sem zaplaval med oblake, sem pozabil na dejstvo, ki bi ga moral navesti najprej, in sicer to, da se je med njima začelo ravno z *nesrečo*. (Upam, da se bralec ne bo do te mere sprenevedal, da ne bi takoj razumel, kaj želim reči.) Skratka, začelo se je prav po veleposestniško, kljub temu, da je *mademoiselle* Sapožkova izpadla. A tu moram v svoj zagovor že vnaprej povedati, da si moje izjave nikakor ne nasprotujejo. Kajti o čem, zaboga, o čem bi se tedaj lahko pogovarjal človek, kakršen je Versilov, z osebo, kakršna je moja mati, tudi če bi šlo tu res za najglobljo ljubezen? Razvratni ljudje so mi pripovedovali, da moški, ki se zbliža z žensko, začne popolnoma molče, kar je seveda stra-

šljivo in skrajno odvratno; a vseeno se zdi, da Versilov z mojo materjo ne bi mogel začeti drugače, četudi bi si tega želel. Naj bi ji začel razlagati *Polinko Saks*? Poleg tega pa jima sploh ni šlo za rusko literaturo, nasprotno, celo sam je dejal (enkrat se je spet malo bolj razgovoril), da sta se skrivala po kotih, prežala drug na drugega na stopnicah, se odbila drug od drugega kot žogici, vsa rdeča v obraz, ko je šel kdo mimo, in »tiran veleposestnik« se je kljub svojim fevdalnim pravicam bal zadnje pomivalke. A čeprav se je začelo po gosposko, se je tudi končalo tako, a vendarle ne čisto tako, kar pomeni, da se pravzaprav ničesar ne da pojasniti. Vse je samo še bolj megleno. Že same razsežnosti, do kakršnih se je razvila njuna ljubezen, so pravicata uganka, saj je prvo pravilo takšnih tipov, kot je Versilov – da žensko zavržejo takoj, ko je cilj dosežen. Tu pa se vendarle ni zgodilo tako. Da se je »mlečnozobec« (ti so bili razvratni prav vsi brez izjeme, tako naprednjaki kot nazadnjaki) pregrešil z ljubko vetrnjaško služabnico (a moja mati ni bila vetrnjaška), ni bilo le nekaj mogočega, ampak celo neizogibnega, sploh če upoštevamo njegov romantični status mladega vdovca in postopača. A da se je zaljubil za vse življenje – to pa presega že vse meje. Ne morem jamčiti, da jo je res ljubil, zagotovo pa drži to, da jo je vse življenje vlačil s sabo.

Vprašan sem nanizal kar precej, a eno je najvažnejše, tisto, ki se ga, priznam, nisem upal zastaviti svoji materi ne glede na to, da sva se lani zelo zblížala in da kot neotesan in nehvaležen mlečnozobec, ki je prepričan, da so *pred njim vsi krivi*, pred njo

nisem imel sploh nikakršnih zadržkov. Vprašanje pa je tole: Kako je lahko ona, prav ona, ki je bila že pol leta poročena in ki so jo bremenili vsi ti nazori o svetosti zakonske zveze, ki so jo strli kot nemočno muho, ona, ki je častila svojega Makara Ivanoviča nič manj kot kakšnega boga, kako se je lahko ona le v kakšnih dveh tednih pogreznila v takšen greh? Saj vendar ni bila razvratna ženska? Nasprotno, naj kar vnaprej povem, da si je čistejšo dušo, kot je bila vse življenje moja mati, pravzaprav težko zamisliti. Edina razlaga je torej ta, da je grešila zato, ker se ni zavedala same sebe, a ne v tem smislu, v kakršnem ta izraz uporabljajo današnji advokati v zvezi s svojimi morilci in kradljivci, temveč v smislu, da je bila pod tako močnim vtisom, vtisom, ki žrtev, še zlasti, če je ta zelo naivna, tragično in usodno prevzame. Kdo ve, morda se je na smrt zaljubila v ... kroj njegove obleke, v pariško prečko, v francosko izgovorjavo, ja, prav francosko, kjer ni razumela niti zvoka, v tisto romanco, ki jo je zapel ob klavirju, morda se je zaljubila v nekaj, česar še nikoli ni videla in slišala (on je bil takrat res lep moški), obenem pa tudi – in do onemoglosti – v njega kot takšnega, z vsemi njegovimi kroji in romancami vred. Slišal sem, da so se v obdobju tlačanstva takšne stvari s služabnicami dogajale, in to celo s tistimi najbolj poštenimi. To seveda razumem, tisti, ki vse to pojasnjuje le s fevdalnimi odnosi in »pokornostjo«, pa je navaden nizkotnež. Ta mladenič je torej dejansko lahko premogel toliko privlačnosti in očarljivosti, da je zapeljal bitje, do tedaj tako čisto in, glavno, tako drugačno od njega,

bitje iz popolnoma drugega sveta in z druge zemlje, in to v očitno pogubo? Da je bila to poguba, se je moja mati, upam, zavedala vse življenje; morda le takrat, ko se je spuščala v to, ni razmišljala o pogubi; a tako se vedno dogaja s temi »nebogljenimi«: vejo, da je poguba, a še kar silijo vanjo.

Po storjenem grehu sta se nemudoma pokesala. Duhovito mi je pripovedoval, kako je jokal na ramente Makara Ivanoviča, ki ga je prav zato poklical k sebi v kabinet, ona ... ona pa je medtem napol nezavestna nekje ležala, v svoji dekelski kamrici ...

VI

A dovolj o vprašanih in škandaloznih podrobnostih. Versilov je, ko je odkupil mojo mater od Makara Ivanova, kmalu odpotoval, in od takrat naprej jo je, kot sem že omenil, povsod vlačil s sabo, razen takrat, kadar je za dolgo izginil; takrat jo je povečini prepustil tetki, se pravi Tatjani Pavlovni Prutkovi, ki se je ob takšnih priložnostih vedno kar od nekod vzela. Živel so v Moskvi, živeli so tudi v raznih drugih mestih in vaseh, celo v tujini, nazadnje pa v Peterburgu. O vsem tem več pozneje ali pa sploh ni vredno. Povem naj le to, da sem leto po dogodkih z Makarom Ivanovičem prišel na svet jaz, še leto pozneje moja sestra, potem pa čez deset ali enajst let bolehen fantek, moj mlajši brat, ki je umrl po nekaj mesecih. Z mučnim rojstvom tega otroka se je izpela

tudi lepota moje matere, vsaj tako so mi pravili: hitro se je začela starati in veneti.

A odnosi z Makarom Ivanovičem se vseeno nikoli niso pretrgali. Naj so bili Versilovi kjerkoli, naj so več let živeli na enem mestu ali pa so se selili – Makar Ivanovič je »družino« vedno obveščal o sebi. Oblikovali so se precej nenavadni odnosi, nekoliko slovesni in skorajda resnobni. V gosposkem svetu bi bil v takšnih odnosih nujno delček komičnosti, o tem sem prepričan, tu pa tega ni bilo. Pisma so prihajala dvakrat na leto, ne redkeje ne pogosteje, in bila so si neverjetno podobna. Videl sem jih: v njih je zelo malo osebnega, nasprotno, če se le da, gre za slovesno obveščanje o kar najsplošnejših dogodkih in najsplošnejših čustvih, če se o čustvih sploh lahko tako izrazimo; novice so se dotikale predvsem lastnega zdravja, potem so bila tu vprašanja o zdravju naslovnika, nato lepe želje, slovesni pokloni in blagoslovi – in to je bilo to. Prav v tej splošnosti in brezosebni naj bi se, kot se zdi, kazala spoštljiv ton in kar najboljše poznavanje manir v tem družbenem okolju. »Preljubi in častitljivi naši soprogi Sofji Andrejevni pošiljam naš najnižji poklon ...« ali pa »Ljubim otročičkom našim pošiljam na veke neuničljiv starševski blagoslov«. Otročički so bili vsi poimensko naštet, po vrsti, kot so prišli na svet, med njimi tudi jaz. Ob tem naj pripomnim, da je bil Makar Ivanovič tako bistroumen, da »njegovega visokorodja vsečastitljivega gospoda Andreja Petroviča« ni nikoli imenoval »dobrotnik«, čeprav se mu je v vsakem pismu vztrajno klanjal, zase prosil usmiljenja, zanj pa Božji blago-

slov. Odgovore je Makaru Ivanoviču pošiljala moja mati, hitro in v prav takšnemu slogu. Versilov pri tem dopisovanju seveda ni sodeloval. Makar Ivanovič je pisal z različnih koncev Rusije, iz mest in iz samostanov, v katerih je včasih kar dolgo prebival. Postal je tako imenovani romar. Nikoli ni za nobeno stvar prosil, se je pa vsake tri leta na kratko pojavil doma in se nastanil kar pri moji materi, ki je imela vedno svoje stanovanje, ločeno od stanovanja Versilova. O tem bom moral nekaj reči nekoliko pozneje, tu naj dodam le to, da se Makar Ivanovič ni razkomotil v dnevni na divanu, ampak se je skromno naselil kje za prepažem. Ostal ni dolgo, kakšnih pet dni, morda teden.

Pozabil sem povedati, da je strašno ljubil in spoštoval svoj priimek »Dolgoruki«. To je seveda smešna neumnost. Še najbolj neumno pa je to, da mu je bil ta priimek vseh ravno zato, ker obstajajo knezi Dolgoruki. Bizarno razmišljanje, skregano z vsakršno zdravo pametjo!

Če sem rekel, da je bila vsa družina vedno skupaj, sem imel seveda v mislih vse brez mene. Mene so kot da izvrgli in me skoraj takoj po rojstvu namestili pod tujo streho. Tu ni šlo za kak poseben naklep, ampak se je vse zgodilo nekako samo po sebi. Ko sem se rodil, je bila mati še mlada in lepa, torej jo je rabil, cvileči otročič pa mu je bil v napoto, še zlasti na potovanjih. In tako se je zgodilo, da do svojega dvajsetega matere skorajda nisem videl – razen dvakrat ali trikrat na hitro. Ni šlo torej za materina čustva, temveč za vzvišenost Versilova do ljudi nasploh.

VII

Zdaj pa o čisto drugem.

Pred enim mesecem, se pravi en mesec pred devetnajstim septembrom, sem se v Moskvi odločil, da se jim vsem odrečem in se dokončno pogreznem v svojo idejo. Tako to stvar tudi imenujem: »pogrezniti se v svojo idejo«, saj s tem izrazom lahko skoraj v celoti zaobjamem svojo glavno misel, se pravi tisto, za kar sploh živim na svetu. O tem, kaj je to »moja ideja«, bom še preveč povedal pozneje. V samotarskosti mojega večletnega sanjaškega moskovskega življenja se je začela oblikovati že v šestem letniku gimnazije in me od takrat verjetno niti za hip ni zapustila. Prežela je vse moje življenje. Že pred to idejo sem živel v sanjarijah, od samega otroštva sem živel v svojevrstno obarvanem sanjaškem kraljestvu, a z rojstvom te glavne in vseprežemajoče ideje so se moje sanjarije zgostile in privzele določeno obliko: iz neumnih so se spremenile v razumne. Gimnazija ni ovirala sanjarjenja pa tudi ideje ne. Pa vendarle moram priznati, da sem zadnji letnik izdelal slabo, medtem ko sem bil do sedmega letnika vedno med najboljšimi, in to se je zgodilo prav zaradi ideje, zaradi sklepa, morda zgrešenega, ki sem ga iz nje potegnil. Ni torej gimnazija nasprotovala ideji, temveč je ideja nasprotovala gimnaziji, potem pa tudi univerzi. Ko sem končal gimnazijo, sem se odločil, da takoj radikalno pretrgam stike z vsemi, če bi bilo treba, tudi z vsem svetom, pa čeprav sem imel tedaj komaj dvajset let. Pisal sem v Peterburg, komur je bilo treba in prek kogar je bilo

treba, naj me dokončno pustijo na miru, naj mi ne pošiljajo več denarja, naj me, če je le mogoče, povsem pozabijo (seveda če so se me sploh še spomnili), in, končno, da »za nič na svetu« ne grem študirat. Soočal sem se z neodvrtljivo dilemo: ali zamrzniti univerzo in nadaljnje izobraževanje ali pa uresničitev »ideje« še za štiri leta; brez oklevanja sem se odločil za udejanjenje ideje, saj sem bil glede nje matematično gotov. Versilov, moj oče, ki sem ga videl le enkrat v življenju za hipec, pa še to pri komaj desetih letih (a ki mu je v tistem hipcu uspelo narediti name močan vtis), me je v odgovor na moje pismo, ki ga sicer nisem poslal njemu, v lastnoročno napisanem pismu povabil v Peterburg, kjer mi je obljubljal privatno službo. To povabilo človeka, hladnega in ponosnega, do mene pa vzvišenega in ignorantskega, človeka, ki me je rodil in vrgel tujcem in ki me do zdaj ne samo ni poznal, ampak se glede tega ni niti malo kesal (kdo ve, morda se mu je o mojem obstoju le nejasno sanjalo, saj se je pozneje izkazalo, da tudi moje moskovske preživnine ni plačeval on, temveč drugi), povabilo tega človeka, pravim, ki se je nenadoma spomnil name in mi lastnoročno napisal pismo – to povabilo me je premamilo in tako zapečatilo mojo usodo. Čudno, v njegovem pismu (ena stran majhnega formata) mi je bilo med drugim vseč to, da niti z besedico ni omenil univerze, da me ni prosil, naj si premislim, mi očital, da se nočem učiti – skratka, to, da ni vključil nikakršnih starševskih traparij v tem duhu, kot je to sicer v navadi, po drugi strani pa je bilo prav to z njegove strani grdo, saj je s tem le še poudaril svojo brezbržnost do

mene. Da grem, sem se odločil tudi zato, ker to nikakor ni oviralo moje glavne sanjarije. »Bomo videli, kako bo,« sem razmišljal, »v vsakem primeru se bom z njimi povezal le začasno, morda za čisto kratek čas. A takoj, ko bom videl, da me ta korak, pa čeprav pogójen in kratek, oddaljuje od *bistvenega*, bom z njimi takoj pretrgal stike, zavrgel vse in se zaprl v svojo lupino.« Ja, v lupino! »Skril se bom vanjo kot želva.« Ta primerjava mi je bila zelo všeč. »Ne bom sam,« sem razpredal tiste zadnje dni v Moskvi, ko sem hodil okrog, kot da bi mi gorelo pod nogami, »nikoli ne bom več sam, tako kot sem bil toliko groznih let do zdaj: z mano bo moja ideja, ki se ji ne bom nikoli izneveril, pa četudi bi mi bili tam vsi všeč in bi me osrečili in bi ostal pri njih celih deset let!« Prav ta vtis, če malo prehitavam, prav ta dvojnost načrtov in ciljev, ki se je oblikovala že v Moskvi in ki me v Peterburgu ni niti za trenutek zapustila (ne vem, ali je bil v Peterburgu sploh kakšen dan, ko ne bi načrtoval glavnega: da pretrgam z njimi in se umaknem) – ta dvojnost, pravim, je bila očitno eden izmed glavnih razlogov mojih številnih nepremišljenih dejanj, ki sem jih zagrešil v tistem letu, mnogih grdobij, celo mnogih nizkotnosti in, jasno, neumnosti.

Seveda, kar naenkrat se je pojavil oče, ki ga prej nikoli ni bilo. Ta misel me je opijanjala že v Moskvi med pripravami na potovanje in nato na vlak. To, da se je pojavil oče, sámo po sebi še ne bi bilo nič posebnega, pa tudi ljubeznivosti nisem nikoli maral, a ta človek me ni hotel poznati in me je ponižal, medtem ko sem jaz vsa ta leta strastno sanjaril o njem

(če se o sanjarjenju sploh lahko tako izrazimo). Že od otroštva je bila vsaka moja želja obarvana z njim: lebdela je okrog njega, dokler se naposled ni omejila le nanj. Ne vem, ali sem ga ljubil ali sovražil, vem pa, da je on zapolnjeval vso mojo prihodnost, vse moje življenjske načrte – in to se je dogajalo nekako spontano, skupaj z odraščanjem.

Na moj odhod iz Moskve je vplivala še ena pomembna okoliščina, ena skušnjava, zaradi katere mi je že takrat, tri mesece pred odhodom (se pravi takrat, ko Peterburg sploh še ni bil v igri), poskakovalo in razbijalo srce! V ta neznani ocean me je vleklo tudi zato, ker sem vanj lahko stopil kot vladar in gospodar tujih usod – in to čigavih! A v meni so kipela velikodušna, ne despotska čustva – to zdaj oznanjam kar vnaprej, da ne bo kakšnega nesporazuma. Poleg tega si je Versilov lahko mislil (če se mu je sploh zdelo vredno razmišljati o meni), češ, prihaja pobič, *gimnazijec absolutent*, najstnik, ki se čudi vsemu svetu. A jaz sem takrat že poznal vse umazane podrobnosti o njem in imel sem sila pomemben dokument, za katerega (zdaj sem o tem že prepričan) bi on dal nekaj let svojega življenja, če bi mu jaz izdal to skrivnost. Vidim, da sem natrosil precej ugank. A brez dejstev se čustev ne da opisati. Poleg tega bom o vsem tem povedal več kot dovolj, ko bo čas za to, prav zato sem tudi vzel pero v roke. Sicer bi bilo pisanje podobno blodnjam ali pa mešanju megle.

VIII

Da bi naposled končno lahko začel z devetnajstim septembrom, naj le še na hitro in tako rekoč spotoma povem, da sem jih vse, se pravi Versilova, mater in svojo sestro (slednjo sem takrat videl prvič v življenju), našel v težki situaciji, skoraj v bedi ali vsaj na robu bede. To sem sicer izvedel že v Moskvi, a vseeno nisem pričakoval tega, kar sem potem zagledal. Že od otroštva naprej sem si bil vaju predstavljal tega človeka, tega »svojega bodočega očeta«, v nekakšnem sijaju in nikakor ne drugače kot vedno in povsod na prvem mestu. Versilov ni živel z mojo materjo v istem stanovanju, vedno je najemal svojega: to je seveda počel iz njihovih skrajno nizkotnih »spodobnosti«. Takrat pa so vsi živeli skupaj v enem lesenem prizidku v majhni uličici v Semjonovskem polku. Vse stvari, ki so jih imeli, so že zastavili, tako da sem dal materi na skrivaj, tako, da Versilov ne bi videl, celo svojih skrivnih šestdeset rubljev. Bili so prav zares *skrivni*, saj sem jih privarčeval iz svoje žepnine, ki sem jo prejemal dve leti, po pet rubljev na mesec; varčevati sem začel prvi dan po rojstvu svoje »ideje«, in prav zato Versilov nikakor ni smel izvedeti za ta denar. Tega sem se bal.

A ta pomoč je bila le kaplja v morje. Mati je delala in tudi sestra je šivala po naročilu, Versilov pa je živel v brezdelju, muhasto in z vsemi svojimi prejšnjimi, precej dragimi razvadami. Strahotno je nergal, še zla-

sti pri kosilu, in nasploh je bilo vse njegovo ravnanje popolnoma despotsko. A mati, sestra, Tatjana Pavlovna in vsa družina pokojnega Andronikova (vodje nekega oddelka, ki je upravljal tudi posle Versilova in je umrl kakšne tri mesece prej), sestavljena iz nešteti žensk, so ga častili kot kak fetiš. Tega sploh nisem mogel razumeti. Devet let prej je bil namreč neprimerljivo elegantnejši. Povedal sem že, da ga je v mojih sanjarijah še vedno obdajal nekakšen sij, zato si preprosto nisem znal predstavljati, kako se je mogoče v zgolj devetih letih tako postarati in iztrošiti: to me je takoj navdalo z žalostjo, sočutjem, sramom. Pogled nanj je bil zame eden izmed najbolj mučnih vtisov po prihodu. Sicer sploh še ni bil star, imel je vsega petinštirideset let; po daljšem opazovanju sem v njegovi lepoti odkril celo nekaj bolj osupljivega kot pa tisto, kar se je ohranilo v mojem spominu. Manj je bilo nekdanjega blišča, manj zunanje lepote, celo prefinjenosti, a življenje je na njegovem obrazu pustilo nekakšen pečat, ki je bil veliko zanimivejši od vsega naštetega.

A beda je bila v resnici le ena desetina ali ena dvajsetina njegovih siceršnjih težav, to sem zelo dobro vedel. Poleg bede je nad njim viselo še nekaj neprimerljivo resnejšega – da niti ne omenjam tega, da je še vedno obstajalo upanje, da bo Versilov zmagal v sodnem procesu glede dediščine, ki se je med njim in knezi Sokolskimi vlekel že kakšno leto; Versilov bi tako lahko v najbližji prihodnosti dobil posest, vredno kakšnih sedemdeset tisoč, morda celo nekoliko

več. Že prej sem povedal, da je ta Versilov v svojem življenju pognal tri dediščine, zdaj pa se mu je obetala še ena! Zadevo naj bi sodišče rešilo v najkrajšem času. Prav takrat sem prišel tudi jaz. A denarja na lepe oči nihče ni dajal, sposoditi si ga niso imeli kje, in zato so pač tolkli bedo.

Versilov ni nikogar obiskoval, čeprav je včasih za cel dan izginil. Že več kot pred enim letom so ga namreč *izgnali* iz družbe. Ta zgodba kljub vsem mojim naporom zame ostaja neznanka, pa čeprav sem v Peterburgu živel že cel mesec. Je Versilov kriv ali ne – to je bilo zame važno, to je tisto, zaradi česar sem prišel! Vsi so se odvrnili od njega, med drugim tudi vsi vplivni premožneži, s katerimi je znal vse življenje zelo dobro ohranjati stike, in sicer zaradi govoric o nekem skrajno nizkotnem in – kar je v očeh »visoke družbe« najhujše – škandaloznem dejanju, ki naj bi ga zagrešil pred več kot enim letom v Nemčiji, pa tudi o klofuti, ki naj bi mu jo takrat kar preveč javno prisolil eden od knezov Sokolskih in na katero Versilov ni odgovoril s pozivom na dvoboj. Celo njegova (zakonska) otroka, sin in hči, sta se odvrnila od njega in sta živela posebej. Res je sicer, da sta se tako sin kot hči gibala v najvišjih krogih, kamor sta prišla prek Fanariotovih in starega kneza Sokolskega (nekdanjega prijatelja Versilova). Ko sem ga ves mesec pozorno opazoval, sem v njem videl predvsem ošabnega človeka, nekoga, ki ga ni družba izključila, ampak je on zavrgel njo – tako neodvisna je bila njegova drža. Ali je imel do takšne države pravico – to je vprašanje, ki me je najbolj vznemirjalo. Nujno sem

moral kar najhitreje izvedeti vso resnico, saj sem prišel soditi tega človeka. Svojo moč sem pred njim takrat še skrival, a nujno sem ga moral ali sprejeti ali pa dokončno zavreči. Slednje bi bilo zame pretežko, in zato sem trpel. Naj zdaj končno le priznam: ta človek mi je bil drag!

A zaenkrat sem živel z njimi v istem stanovanju, delal sem in s težavo brzdal svojo nesramnost. Včasih je niti nisem brzdal. Po enem mesecu mi je bilo vsak dan bolj jasno, da od njega nikakor ne bom dobil dokončnih odgovorov. Ta naduti človek je bil zame uganka, ki me je globoko žalila. Do mene je bil celo prijazen, šalil se je z mano, a meni je bilo bolj do prepira kot pa do šal. Vse najine pogovore je vedno prežemala nekakšna dvoumnost, to se pravi nekakšen čuden posmeh z njegove strani. Že na začetku, ko sem prišel iz Moskve, me je sprejel neresno. Nikoli nisem mogel razumeti, zakaj je to storil. Dosegel je sicer to, da je bil zame še vedno uganka; jaz se namreč nikoli ne bi tako ponižal, da bi ga prosil, naj me jemlje resno. Poleg tega je uporabljal neke nenavadne in nedoumljive metode, za katere nisem vedel, kako naj si jih razlagam. Skratka: obravnaval me je kot najbolj zelenega najstnika, kar sem komaj prenašal, čeprav sem že vnaprej vedel, da bo tako. A naposled sem tudi jaz nehal govoriti resno in sem čakal; pravzaprav sem skoraj povsem nehal govoriti. Čakal sem neko osebo, saj bi z njenim prihodom v Peterburg lahko končno izvedel resnico; to je bilo moje zadnje upanje. V vsakem primeru sem se pripravil, da dokončno pretrgam z njimi, in sem v zvezi s tem že

ukrenil vse potrebno. Mati se mi je smilila, ampak ...
»Ali on ali jaz,« tak ultimat sem hotel postaviti njej
in svoji sestri. Celo dan sem si že izbral. A zaenkrat
sem še hodil v službo.